

Олена Малахова

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА

У статті автор розглядає актуальні питання методики розрахунку ефективності кредитної діяльності комерційних банків на мікроекономічному рівні. Досліджуються макроекономічні аспекти функціонування банківських установ на кредитному ринку в Україні, їх вплив на ступінь забезпечення кредитними ресурсами суб'єктів підприємницької діяльності та стимулювання розвитку реального сектора економіки.

Нині особливої уваги приділяється вивченню питань, пов'язаних із підвищенням ефективності кредитних вкладень комерційних банків у реальний сектор економіки. Адже саме банківському кредиту належить значна частка у загальній структурі фінансових ресурсів підприємств. Важливим є той аспект, що ефективне використання банківських ресурсів для задоволення виробничих потреб в кінцевому підсумку позначається на безперерйному функціонуванні суб'єктів підприємницької діяльності. З іншого боку ефективність функціонування банківської системи на грошовому ринку та забезпечення нею суб'єктів підприємницької діяльності необхідним обсягом кредитних ресурсів, залежить від внутрішніх можливостей банків щодо оптимального управління портфелем власних активів і підтримання фінансової стабільності. Тому дане наукове дослідження слід вважати достатньо актуальним.

Безперечно, що значна кількість видатних науковців зосереджують увагу на вивченні питань підвищення ефективності кредитних вкладень банків, оскільки прибутковість банківських установ залежить саме від результативності розміщення кредитних ресурсів за рахунок значної диверсифікації кредитного портфеля. До числа авторів, роботи яких присвячені вивченню питань оцінки ефективності кредитних вкладень слід віднести таких вчених як: Волохов В., Дзюблюк О., Калина А., Кошечев А., Коваль Т., Головач А., Захожай Б., Лаврушин О., Щибиволок З. Однак, слід зауважити, що у їх працях недостатньо мірою відображений аспект ефективності кредитних вкладень банків саме у реальний сектор економіки.

Тому серед найважливіших завдань даного наукового дослідження слід виокремити:

- уточнення визначення ефективності кредитних вкладень банків та висвітлення основних етапів її комплексного аналізу;
- розробка комплексної методики оцінки ефективності кредитних вкладень на мікроекономічному рівні;
- провадження економічного аналізу ефективності кредитних вкладень банків.

Головним моментом у процесі оцінки ефективності кредитних вкладень, на нашу думку,

видається необхідність правильного визначення результату, що отримується від їх використання. При цьому зрозуміло, що даний результат має характеризувати певні кількісні і якісні зміни у діяльності суб'єктів кредитних відносин – як комерційного банку, так і підприємства, тобто ефективність кредитування мала б, в принципі, розглядатися з двох сторін – учасників кредитного процесу, що вказує на тісну взаємозалежність між ефективністю використання банківських кредитів у виробничому циклі і ефективністю банківської діяльності.

Слід зазначити, що ефективність кредитної діяльності банків, з нашої точки зору, повинна оцінюватися у різних аспектах, а саме: 1) на мікрорівні з позицій банку; 2) на мікрорівні з позицій доцільності залучення кредитних ресурсів суб'єктами господарювання; 3) на макроекономічному рівні.

Так, оцінка ефективності банківських кредитних вкладень загалом може здійснюватись за системою показників, призначених для аналізу ефективності сформованого кредитного портфеля за критеріями його доходності і надійності. Розв'язувати проблеми підвищення ефективності кредитної діяльності, у розрізі мікроекономічного аспекту, менеджери банків можуть спираючись на власні знання та досвід, а також використовуючи досвід інших банків.

Однак, у сучасних умовах для оперативного прийняття виважених і дієвих управлінських рішень цей інструментарій не завжди достатній. Вжиття непереконливих заходів може не лише не поліпшити результативних показників кредитної діяльності банку, а й поглибити наявні проблеми і створити додаткові труднощі. У цьому зв'язку, важливо не просто виявити проблеми чи розробити типові рекомендації для їх розв'язання, а й знайти методологічне забезпечення, за допомогою якого комерційні банки зможуть найдостовірніше оцінювати ефективність власної кредитної діяльності.

За таких умов нагальною стає розробка методичного забезпечення для оцінки ефективності як кредитної діяльності будь-якого банку в цілому, так і певного кредитного проекту зокрема, позаяк це є одним із важливих інструментів управління прибутковістю банку. Обов'язковою передумовою правильності прийняття управлінських рішень щодо оптимізації будь-якого напрямку діяльності банку є вміння давати обґрунтовану кількісну оцінку ефективності окремих видів діяльності. Тільки за результатами оцінки ефективності можна дослідити фактори, котрі зумовили її, і, як наслідок, розробити заходи щодо її підвищення (рис. 1).

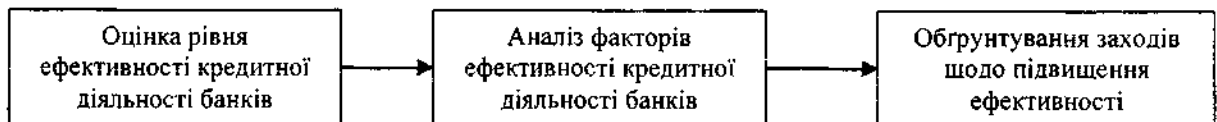

Рис. 1. Етапи комплексного аналізу ефективності кредитної діяльності банків

Насамперед треба зазначити, що у науковій літературі економічна ефективність визначається як результативність економічної діяльності, реалізація економічних програм і заходів, що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили одержання цього результату [1: 146]. Відповідно, економічним ефектом є корисний результат економічної діяльності, зиск від неї, що обчислюється як різниця між грошовим доходом від цієї діяльності та грошовими витратами на її здійснення [1: 145]. Отже, ефективність кредитної діяльності банку – це її результативність, котра характеризується відношенням економічного ефекту (результату) до ресурсів або витрат, що забезпечили отримання цього результату.

З нашої точки зору, для оцінки ефективності кредитної діяльності банків можна було б запропонувати комплексну методику, яка має охоплювати певну сукупність підходів і показників, використання яких у практичній банківській діяльності мало б своїм результатом отримання об'єктивної оцінки про результативність здійснюваних кредитних операцій.

Як правило, ефективність кредитної діяльності банку розглядається переважно за ресурсним підходом, без докладного виділення показників з оцінювання ефективності кредитної діяльності банку в цілому та окремих кредитних проектів зокрема. До того ж показники ефективності банківської діяльності за ресурсним підходом (наприклад, чиста процентна маржа та багато інших), що наводяться вітчизняними авторами, є не чим іншим, як продуктом елементарного дублювання таких показників із західних методик [2: 130-132].

Необхідно особливо підкреслити важливість методичної розробки оціночних показників ефективності діяльності комерційних банків, позаяк саме це сприятиме удосконаленню прийняття управлінських рішень на рівні окремих банків з метою формування оптимальної структури кредитного портфеля.

Варто зауважити, що в економічній літературі відсутнє висвітлення методологічного та методичного забезпечення щодо оцінювання ефективності кредитної діяльності банку. Тобто – визначення часткових показників відносно узагальнюючого показника ефективності банківської діяльності та щодо кредитної діяльності – узагальнюючого показника її ефективності або (та) системи часткових показників.

Окремі автори [3: 58] вважають, що саме показник, обчислений як співвідношення доходів, отриманих від надання кредиту до загальної суми доходів банку, несе інформацію про ефективність кредитних операцій банку.

З нашої точки зору, такий підхід не лише не відповідає загальноекономічному тлумаченню ефективності як відношення результату до витрат, що забезпечили його отримання, а й не

забезпечує повноти й об'єктивності оціночних показників. Значна частка від кредитної діяльності в загальній сумі доходів банку не завжди є переконливим свідченням високої ефективності даного напрямку діяльності, оскільки цілком ймовірно, що, враховуючи витратну частину кредитної діяльності, підсумковий її рівень можна оцінити як низький або ж від'ємний. До того ж завищене значення даного показника є свідченням низького рівня диверсифікації доходів банківської установи і значної частки кредитів у портфелях активів банків.

Розглядаючи ефективність як відношення ефекту до поточних витрат, окремі автори пропонують обчислювати ефективність банківської діяльності, де залежно від етапу визначення ефективності приймають: за ефект – дохід (процентний дохід; чистий процентний дохід; валовий операційний дохід; чистий операційний дохід; чистий дохід до сплати податків; чистий дохід після сплати податків); за витрати – витрати праці (витрати на працівників банку; витрати на основні засоби; утримання будівель та устаткування; інші витрати [4: 148]. Після цього виводять формули часткових показників ефективності як відношення ефекту до окремих доданків ефективності витрат праці, ефективності використання основних засобів (утримання будівель та устаткування), ефективності інших витрат [4: 151].

У нинішніх умовах такі показники є незручними, оскільки не придатні для оцінювання окремих напрямів діяльності банку та окремих банківських продуктів. Як можна, наприклад, у всіх перелічених видах витрат виділити саме ті, що стосуються кредитної діяльності банку?

О.І.Лаврушин, узагальнюючи дослідження факторів впливу на рівень процента за активними операціями, наголошує, що витрати на забезпечення функціонування банку (в тому числі витрати на оренду транспорту для перевезення цінностей і банківських документів; на виготовлення, придбання, пересилання бланків, магнітних стрічок тощо; на оплату послуг обчислювального центру; поштові і телеграфні витрати; амортизаційні відрахування; витрати на оплату працівників кредитної установи; на утримання і ремонт споруд тощо) пов'язані із посередницькою діяльністю банку в процесі акумулювання коштів та їх подальшого розміщення, а отже, повинні відноситися на подорожчання вартості кредитних вкладень [5: 553].

Безперечно така думка є слушною, адже у основу визначення ефективності кредитної діяльності покладений принцип відповідності причинам виникнення витрат, який є одним із базових у системі принципів розрахунку витрат (він означає, що окремі види витрат можуть бути віднесені тільки на ті місця (види продукції), котрі спричинили їх виникнення [6: 520]).

Однак стосовно такого підходу можна зробити той же висновок, що і до вищезгаданих підходів: його незручність пов'язана із складністю точного визначення витрат на забезпечення функціонування банку, віднесені на кредитну діяльність. До того ж слід зауважити, що в процесі акумуляції коштів не тільки виникають витрати на забезпечення функціонування банку, а й отримуються доходи: "комісійний дохід від послуг некредитного характеру, тобто плата за розрахунково-касове обслуговування, інкасацію, інформаційні та консультативні послуги банку, за інші послуги, відшкодування клієнтами поштових, телеграфних та інших витрат банку, процент і комісія, доотримані за минулі періоди, штрафи, пені, неустойки"[5: 112]. Як вітчизняні, так і зарубіжні економісти зазначають, що "у більшості банків ...непроцентні витрати зазвичай перевищують відповідні доходи" [4: 104-105; 2: 131]. Тому в аспекті оцінювання ефективності кредитної діяльності ми розглядаємо непроцентні доходи як часткове відшкодування непроцентних витрат, хоча знову ж таки точне віднесення їх до кредитної активності видається неможливим.

Разом із тим, для оцінки ефективності кредитних вкладень банку, слід, на наш погляд, запропонувати окрему систему показників, які б дозволили належним чином оцінити результати практичної реалізації саме кредитних відносин із суб'єктами підприємницької діяльності.

По-перше, необхідно розраховувати дохідну базу кредитного портфеля банку:

$$ДБ_{к.п.} = \frac{КВ - НД}{КВ} \quad (1),$$

де, $ДБ_{к.п.}$ - дохідна база кредитного портфеля;

$КВ$ – величина кредитних вкладень усього (кредитний портфель);

$НД$ – частина кредитного портфелю, що не приносить доходу (відстрочені, пролонговані, безнадійні та інші "погані" кредити);

Даний показник відображає ефективність здійснюваних банком кредитних вкладень з точки зору визначення тієї їх частини, яка здатна приносити процентний дохід.

По-друге, ефективність кредитної діяльності банку має відповідати умові нерівності:

$$ПС_{к.о.} \geq ПС_{д.о.} + М \quad (2),$$

де $ПС_{к.о.}$ – середньозважена процентна ставка за кредитними операціями;

$ПС_{д.о.}$ – середньозважена процентна ставка за депозитними операціями;

$М$ - прийнятний рівень маржі банку.

Дотримання умов нерівності відображає саму суть ефективності діяльності банку як фінансового посередника грошового ринку.

По-третє, у якості інтегрованого показника ефективності кредитних вкладень можна розраховувати їх середньозважену дохідність:

(3),

де, $k(i)$ – частка кредитних операцій i -го виду в кредитному портфелі;
 $d(i)$ – дохідність i -ої кредитної операції;
 i – номер операції;
 n – число кредитних операцій.

Даний показник дозволив би отримати загальне уявлення про середню величину доходу однієї кредитної операції банку. Він може бути корисним для оцінки результатів кредитної діяльності багатьох філіальних банків з точки зору ефективності кредитних вкладень окремих їхніх підрозділів.

По-четверте, з точки зору формування резервів:

$$PR = \frac{PZ_{\text{к.о.}}}{KB} \quad (4),$$

де, PR – показник резервування; $PZ_{\text{к.о.}}$ – резерв на відшкодування зобов'язань за кредитними операціями; KB – величина кредитних вкладень банку загалом.

Зрозуміло, що значення цього показника полягає у тому, щоб оцінити якість кредитного портфеля з точки зору надійності вкладень. Чим більша частка резервів, тим вищий рівень ризику і тим менш якісними є відповідні активи.

Дослідження ефективності кредитної діяльності комерційних банків може здійснюватися як ми вже зазначали і на макроекономічному рівні з - точки зору загальної сукупності кредитних вкладень в економіку, що передбачає оцінку динаміки як усієї суми залишків заборгованості за наданими кредитами, так і змін у розрізі їхньої структури, класифікованої за різними критеріями. При цьому критеріями можуть слугувати: валюта, якій надається позика, строки кредитування, належність позичальника до певної форми власності, сектора господарства або ж до тієї чи іншої галузі економіки. У кінцевому підсумку кожен із потрібних напрямів дослідження дає певну уяву про той чи інший бік організації кредитного процесу з точки зору загальних тенденцій по банківській системі в цілому, тобто саме у макроекономічному аспекті.

Загалом ефективність банківської діяльності визначається на основі таких макроекономічних показників: 1) частки банківських кредитів у ВВП; 2) динаміки обсягів кредитних вкладень; 3) структури кредитів, наданих комерційними банками суб'єктам господарювання, за строками та за видами валют; 4) цільового спрямування кредитів, наданих комерційними банками України суб'єктам господарювання; 5) залишків заборгованості за кредитами, наданими банками суб'єктам малого підприємництва (за видами економічної діяльності).

Так, протягом 2000 – 2005 років закріпилися тенденції до зростання основних показників кредитної діяльності українських банків, посилення їх позитивного впливу на процеси економічного розвитку, підвищення довіри до банківської системи. Питома вага банківських кредитів у ВВП станом на 1.01.2004 року у порівнянні з попереднім збільшилася на 7,2 %, що є непрямою ознакою активізації кредитних вкладень комерційних банків у напрямку кредитного забезпечення підприємницької діяльності. Слід зауважити, що у порівнянні із даними на 1.01.2004 року та показниками на 1.01.2005 року дещо знизились темпи зростання кредитних вкладень комерційних банків в економіку країни. Так, частка кредитних вкладень комерційних банків у ВВП збільшилася лише на 0,3%. Так, вкладення у нефінансовий сектор зросли на 14186 млн. грн., а домашнім господарствам відповідно на 6244 млн. грн..

Значні зрушення у сторону збільшення спостерігаються у активізації кредитної роботи комерційних банків України із домашніми господарствами. Так, на протязі 1998-1999 роках питома вага кредитних вкладень залишалася майже на незмінному рівні і становила близько 7%, а станом на 1.01.2004 року становила уже 14,6% ВВП. На 1.01.2005 року збереглися позитивні тенденції до зростання цієї частки, а саме питома вага кредитних вкладень банків домашнім господарствам збільшилася на 3,6%. Причиною такого збільшення є орієнтація кредитної політики вітчизняних банків на стимулювання внутрішнього попиту на ринку.

Динаміка обсягів кредитних вкладень комерційних банків характеризується зростанням питомої ваги кредитів у ВВП країни. Однак темпи зростання кредитних вкладень комерційних банків, наданих суб'єктам господарювання за період 2003-2004 р. склали 8%, тоді як у порівнянні з аналогічним показником станом на 1.01.2005 року знизилися на 27%. Дана тенденція свідчить про послаблення кредитної роботи комерційних банків із суб'єктами господарської діяльності і орієнтацію кредитної політики на співпрацю із фізичними особами, що, з нашої точки зору, не слід розглядати однозначно як виключно позитивне явище, адже зниження темпів росту кредитних вкладень не відповідає стратегічним завданням стимулювання економічного росту.

Пріоритетами за видами економічної діяльності серед підприємств малого бізнесу в Україні, у котрі спрямовуються банківські кредити, користується сільське господарство, обробна промисловість, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, відповідно на які припадає відповідно 6,0%; 22,0%; 3,9% та 30,8% станом на кінець листопада 2005 року. Однак, як свідчать статистичні дані, залишається стійка тенденція до збереження значної частки кредитних вкладень в оптову та роздрібну торгівлю, що суттєво позначається на спрямуванні кредитного забезпечення підприємницької діяльності не так у сферу виробництва, скільки у сферу обміну, де швидший оборот капіталу.

Структура кредитних вкладень суб'єктам малого бізнесу у розрізі строковості розподілена наступним чином: на короткострокові кредити припадає 39,3% банківських кредитів, позаяк частка довготермінових кредитів у загальній сумі банківських кредитів, наданих суб'єктам господарювання становить 60,7%. Безперечно, що такий розподіл банківських ресурсів, вкладених у сектор малого бізнесу є достатньо ефективний, адже частка довгострокових кредитів станом на 1.01.2004 року становила лише 39,8%.

Водночас, необхідно відзначити, що ефективність функціонування банківських установ на кредитному ринку безпосередньо залежить і від результативності діяльності підприємницьких структур. Насамперед йдеться про низьку рентабельність суб'єктів господарювання реального сектору, а також високі ризики кредитування цього сектору економіки. Крім того, розвиток кредитування гальмується через відсутність реальних інструментів захисту інтересів банку. Бракує, цивілізованого механізму впливу на позичальників, зокрема стосовно малого та середнього бізнесу. З цього приводу варто зосередити увагу на необхідності створення загальних передумов для зниження банківських ризиків. Зростанню комерційної зацікавленості банків у розширенні можливостей кредитного забезпечення суб'єктів малого та середнього бізнесу сприятиме також скорочення витрат банків, пов'язаних із опрацюванням кредитних заявок, інвестиційних проектів клієнтів тощо.

Серед інших чинників, які стримують розвиток банківського кредитування малого підприємництва, - низький рівень капіталізації банків, переважання у пасивах "коротких" депозитних вкладень, невідпрацьованість технології кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу й те, що, надаючи позичку без застави, банки повинні формувати резерви під кредитні операції за рахунок власного прибутку.

Загалом діяльність банківської системи України спрямовується на поліпшення обслуговування економіки, передусім - депозитно-кредитного та розрахункового. Базою успішного реформування є зміцнення стійкості банків та розвиток конкуренції у фінансовому секторі. Саме системна стійкість банків забезпечує зростання довіри до них, а відтак приплив інвестицій у банківський сектор та розширення ресурсної бази банків. Посилення конкуренції у банківській сфері створює передумови для зниження вартості послуг, підвищення їх якості та зростання попиту реального сектора економіки.

Таким чином, макроекономічний аспект аналізу ефективності кредитної діяльності комерційних банків свідчить про те, що банківська система України усе ще перебуває на стадії розвитку. Ринкові перетворення в країні обумовлюють необхідність переорієнтації кредитної політики вітчизняних банків на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, спрямування кредитних коштів саме у сферу виробництва. З цією метою за необхідне видається окреслення можливих шляхів удосконалення діяльності комерційних банків щодо кредитного забезпечення суб'єктів підприємництва, розробка дієвих важелів грошово-кредитного регулювання центрального банку у напрямку підвищення ефективності та активізації кредитної роботи банківських установ.

Крім того, запропонована вище методика оцінки ефективності кредитних вкладень на мікрорівні може стати дієвим важелем оптимізації усього механізму забезпечення підприємницької діяльності кредитними ресурсами з точки зору поліпшення функцій менеджменту банківських установ щодо формування їхніх кредитних портфелів.

Література

1. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смоляченко Т.С. Фінансовий словник. -К.: "Знання", КОО, 2000.-576 с. 2. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Пер. с англ. со 2-го изд. М.: Дело, 1997.- 768 с. 3. Коваль Т.Т., Коваль М.М. Ліквідність комерційних банків: Навч. посібник. - К.: Знання. КОО, 1996.-120с. 4. Головач А.В., Захожай В.Б., Головач Н.А. Банківська статистика. К.: Українсько-фінський інститут менеджменту та бізнесу, 1998 - 192 с. 5. Банковское дело: Учебник/ Под ред. О.И.Лаврушина.-М.: Фининсы и статистика, 1998. - 576 с. 6. Економіка підприємства / Пер. с нем./ Под ред. Ф.К.Бєд, Э.Дитхля, М.Швайцера.-М.: ИФРА, 1999.-XIV, 928 с. 7. Бюлетень НБУ, 2006. - №1.

Helen Malahova

EFFICIENCY OF CREDIT ACTIVITY OF BANKS IN UKRAINE THAT ITS ANALYTICAL ESTIMATION

In the article an author examines the actual questions of method of calculation efficiency of credit activity of commercial banks at microeconomichnomou level. The macroeconomic aspects of functioning of bank institutions at the credit market in Ukraine, their influence on the degree of providing by the credit resources of subjects of entrepreneurial activity and stimulation development of the real sector economy are explored.